

ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРІОДИЗАЦІЮ ІСТОРІЇ ЕТНОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ БОЛГАР І ГАГАУЗІВ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Стаття містить матеріали про розвиток етнологічного вивчення болгар і гагаузів Південно-Західної України. Автор пропонує оригінальну періодизацію етапів вивчення цих етнічних груп.

Ключові слова: історіографія, етнологічне вивчення, періодизація, болгар, гагаузи, Південно-Західна Україна.

Статья содержит материалы по развитию этнологического изучения болгар и гагаузов Юго-Западной Украины. Автор предлагает оригинальную периодизацию этапов изучения этих национальных групп.

Ключевые слова: историография, этнологическое изучение, периодизация, болгары, гагаузы, Юго-Западная Украина.

This article contains the material on development of the ethnological studying of the Bulgarians and Gagauz people of the South-West Ukraine. The author offers original periodization of the stages of the study these national groups.

Key words: historiography, ethnological study, periodization, Bulgarians, Gagauz people, South-West Ukraine.

Добре відома роль нащадків задунайських переселенців, перш за все, болгар і гагаузів в історії і культурі сучасної Південно-Західної України і суміжних територій Республіки Молдова. Різносторонньому вивченню цих етнічних груп присвячена значна література. Показовою в цьому плані є поява останніми роками бібліографічних покажчиків наукових робіт стосовно болгар діаспори [1] і гагаузів [2, с. 611-748], що нараховують сотні позицій. З'явилися і перші історіографічні роботи, присвячені узагальненню історії вивчення цих груп, в яких є і часткові спроби періодизації розвитку болгаристики та гагаузнавства.

Так, О. В. Капацна досліджувала етнографічне вивчення болгарського населення України і Молдови в ХІХ – на початку ХХ ст. [3, с. 169-186] Якоюсь мірою етнологічна проблематика знайшла віддзеркалення в історіографічних оглядах, що стосуються вивчення історії болгар Молдови і України. Найбільш чудовою в цьому плані є змістовна стаття М. М. Червенкова [4, с. 5-32]. Проте загальним недоліком робіт істориків є лише побічний інтерес до етнологічних досліджень.

Декілька статей, присвячених етнологічному вивченню болгар Південної України в Одеському університеті, вийшло з-під пера В. Н. Станко і А. В. Шабашова [5, с. 79-86; 6, с. 99-102; 7, с. 15-27]. Останній також є автором ще однієї ґрунтовної статті, присвяченої розвитку етнологічної болгар-

ристики в Одеському (Новоросійському) університеті – одному з основних традиційних центрів із вивчення болгар діаспори [8, с. 35-54]. Дослідник розглядає вивчення цієї етнічної групи на широкому фоні етнотолгаристичних студій в одеському, а для пізнішого періоду – і в загальнорадянському масштабі [8, с. 35-38]. У роботі пропонується оригінальна періодизація еволюції досліджень в Одеському (Новоросійському) університеті, яку він підрозділяє на такі етапи: ембріогенез, становлення, сплеск і кладогенез. У цілому, стаття А. В. Шабашова є хорошим введенням в історію етнологічного вивчення болгар України і Молдови.

Подібне ж завдання відносно гагаузів ставив перед собою В. М. Бошков [9, с. 58-66]. Але, оскільки традиції гагаузнавства, по суті, тільки зароджуються в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, робота обмежена за своїм обсягом і змістом.

Окрім вищесказаного, історіографічні огляди є у багатьох дисертаційних дослідженнях, в яких розглядаються різні аспекти традиційної культури болгар і гагаузів одеського регіону, що з'явилися в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. Вони, проте, обмежені певною конкретною проблематикою [10-13 і ін.].

І. Грек ділить бібліографію робіт в області вивчення болгар України і Молдови на такі періоди: «Болгари в Бессарабії і Північному Причорномор'ї

в новий час», під яким мається на увазі період із часу переселення болгар до Північного Причорномор'я до 1917 р.; «Болгари Молдови і України в новітній час. Участь у революціях і громадянській війні», під «новітнім часом» автори розуміють період 1918-1944 рр., «Болгарське населення СРСР в 1944-1991 гг.» і останній період, що потрапив до змісту дослідження – 1991-1995 рр. [1] Ця періодизація торкається швидше самого розвитку болгарської діаспори, ніж етапів її вивчення, хоча, природно, зміни суспільно-політичної ситуації впливають, хоча і не завжди автоматично, і на тенденції науки, що вивчає народи.

Спробу періодизації розвитку власне етнологічної болгаристики зробила О. В. Капаціна. Її періодизація верхньою межею обмежена початком ХХ ст. Слід розуміти, що першим рубежем у розвитку таких досліджень автор вважає 70-80-ті рр. ХІХ ст. – початок діяльності в Росії наукових товариств, що ставили своїм завданням, зокрема, вивчення населення імперії, другим – рубіж ХІХ-ХХ ст. – оформлення в Росії етнографії як науки, що виявилось для болгар в епохальних роботах М. С. Державіна [3, с. 169-186].

На наш погляд, якщо, в цілому, у вивченні народів Південно-Західної Росії така періодизація правильно відображає дійсність, то для болгар і гагаузів вона не точна. Діяльність наукових суспільств, таких як Російське географічне товариство, Одеське товариство історії і старовини, Історико-філологічне товариство при Новоросійському університеті; результати Шостого Всеросійського археологічного з'їзду (Одеса, 1884), на якому була розроблена програма для збору етнографічного матеріалу в населених пунктах півдня Росії; етнографічна експедиція О. Афанасьєва-Чужбинського та інші, епохальні події й інститути, що зіграли виняткову роль у вивченні інших народів Північно-Західного Причорномор'я, в дослідженнях болгар і гагаузів не зіграли переломної ролі, хоча і розширили їхню емпіричну базу. Авжеж, наприклад, описи болгарських і гагаузських поселень Південної Бессарабії, що були складені у кінці позаминулого століття за програмою археологічного товариства, стали широко відомі тільки в останній час.

Періодизація А. В. Шабашова стосується розвитку етнологічної болгаристики тільки в Одеському (Новоросійському) університеті і лише побічно може бути екстрапольована на об'єкт нашого дослідження в цілому.

На наш погляд, виходячи з таких критеріїв, як накопичення емпіричних даних з етнографії етнічних груп, рівень їхнього науково-теоретичного осмислення, розвиток інфраструктури науки, зміна напрямів і цілей досліджень і зв'язку їх з суспільними процесами, в цілому, можна виділити такі основні етапи в етнологічному вивченні болгар і гагаузів Південно-Західної України:

1. З часу появи перших спостережень над життям і побутом «інородців», що поселилися в землях Північно-Західного Причорномор'я, що були захоп-

лені Росією, до появи перших спроб осмислення етнографічних матеріалів на сучасному для того часу науковому рівні – початок ХІХ – кінець ХІХ ст.;

2. Поява перших власне наукових досліджень, присвячених етнології болгар і гагаузів, значне розширення наочної області і емпіричної бази таких досліджень. Цей етап пов'язаний, перш за все, з іменами М. С. Державіна і В. О. Мошкова – кінець ХІХ ст. – 1917 р.

3. Румунський етап для Південної Бессарабії, 1918-1944 рр. (короткострокове приєднання території в 1940-1941 рр. до СРСР не встигло привести до появи нових досліджень). У цей же час приодеський регіон, що залишився у складі СРСР, пережив у відношенні, що характеризувався, два періоди: 1918-1931 рр. – подальший розвиток і поглиблення етнологічних досліджень, пов'язаних для болгаристики з ім'ям С. І. Цветко, і припинення вивчення національних меншин із 1931 р.;

4. Радянський період – з 1944 до 1991 рр., що характеризується подальшим розвитком досліджень національних меншин Одещини, але разом із тим концентрацією дослідницьких центрів поза межами території, що вивчається, – у Москві, Кишиневі, Києві, Ленінграді;

5. Сучасний період – починаючи з 1991 р.

Охарактеризуємо особливості цих періодів докладніше. До кінця ХІХ ст. складаються передумови для формування етнологічного напрямку, присвяченого вивченню етнічних груп сучасної Південно-Західної України. Були розроблені перші етнографічні програми, функціонували наукові установи, етнологія як наука, в цілому, в Російській державі досягла достатньо високого рівня розвитку. До цього часу вже з'явився цілий ряд інформативних, хоча і чисто емпіричних описів побуту і культури задунайських переселенців. Проте піднятися до рівня наукової дисципліни в сучасному розумінні вивчення цих груп змогло лише у зв'язку з іменами М. С. Державіна і В. О. Мошкова. Роботи цих дослідників, на нашу думку, визначають наступний етап періодизації.

Найбільш чудовою і значною подією в історії етнографії болгарського населення півдня Росії стала наукова діяльність Миколи Севастьяновича Державіна. Майбутній видатний учений народився в приазовському болгарському селі Преслав, що послужило стимулом для подальшого вивчення культури і побуту цієї етнічної групи. Перші його етнографічні замітки побачили світ на рубежі ХІХ-ХХ ст. [14, с. 113-125; 15, с. 52-67; 16, с. 2-7], а підсумком цього напрямку творчості ученого – фундаментальна узагальнююча праця, що вийшла спочатку в 1908 р. в Росії [17, с. 1-237], а потім – перероблений і доповнений матеріалами стосовно болгар Бессарабської губернії – був перевиданий у 1914 р. в Болгарії [18]. Його дослідження – енциклопедія традиційного побуту болгар, що не втратила свого наукового значення дотепер.

Близьким за характером до дослідження М. С. Державіна є не менш фундаментальна робота

Валентина Олександровича Мошкова «Гагаузи Бендерського повіту», що фактично відкрила гагаузів для наукового світу і широкої громадськості. Це дослідження публікувалося в декількох номерах основного етнографічного журналу Російської імперії – «Етнографічного огляду» [19, с. 1-135, 98-160, 1-44, 1-80, 1-66, 1-91], а недавно було перевидано у вигляді окремої книги (з якої був виключений розділ, присвячений ставленню гагаузів до інших народів) [20]. Фактичний матеріал В. О. Мошков черпав у вивченні гагаузьких сіл, розташованих нині на території Молдови, сучасні українські гагаузькі поселення дослідник не відвідував. Але, враховуючи відносну єдність культури гагаузького етносу, а також слабку вивченість гагаузів у цілому, що має місце і досі (досить сказати, що багато сторін побуту гагаузів після В. О. Мошкова більше предметом наукових досліджень не ставали), його робота має виключне значення і для етнографії гагаузів України.

Валентин Олександрович Мошков виявився навіть більш підготовленим як етнолог, ніж М. С. Державін – професійний філолог. Його численні роботи присвячені вивченню народного побуту, мови, фольклору, народної медицини, музики багатьох народів Російської імперії і суміжних країн (гагаузів, росіян, поляків, карел, комі, удмуртів, марійців, чувашів, ногайців, казахів та ін.), він був збирачем етнографічних наочних і ілюстративних колекцій, що зберігаються нині в Музеї антропології і етнографії імені Петра Великого РАН в Санкт-Петербурзі [21, с. 453-459; 22, с. 469-476; 23, с. 477-484; 24, с. 485-490].

Широта етнографічного кругозору сприяла тому, що В. О. Мошков піднявся над простим описом народного побуту і культури гагаузів (власне етнографія), проводячи широкі паралелі з іншими народами (кроскультурний аналіз, етнологія). «Гагаузи Бендерського повіту» можна вважати зразковою для свого часу етнографічною роботою.

У 1918 р. Бессарабія переходить під юрисдикцію Румунії. Відоме негативне ставлення румунської влади до національних меншин, тенденційна і наукова література, присвячена їм. Разом із тим, у вітчизняній науці румунська історіографія, що стосується народів Бессарабії, до цих пір залишається практично невивченою.

Північне Причорномор'я опинилося у складі радянської України. З 1918 р. (звичайно ж, враховуючи змовність датувань, що стосуються періодизації розвитку науки) для цієї території починається новий етап в історії вивчення національних меншин.

Пожвавлення в дослідженнях етнографії народів Південної України в 1920-ті роки, як і інших народів СРСР, пов'язане з політикою коренізації, що проводилася як офіційний державний курс. Цей період, мабуть, найбільш продуктивний у вивченні малих народів і етнічних груп не тільки за всю історію СРСР, але і включаючи історію Російської імперії. У цей час в Україні була створена велика кількісність наукових установ, що вивчали національні меншини, були відкриті друкарські видання, що публікували

результати таких досліджень, засновані етнографічні музеї.

Проблеми етнографії національних меншин Південно-Західної України вивчалися в таких наукових центрах, як етнографічно-діалектологічна секція Одеської комісії краєзнавства, Кабінет національних меншин при Етнографічній комісії Всеукраїнської академії наук (м. Київ), музей «Степова Україна» (Одеса). Найбільші успіхи були досягнуті в цей період у вивченні болгар Одещини та Миколаївщини, і ці успіхи пов'язані, в першу чергу, з ім'ям Сергія Ілліча Цветко (1884-1947 рр.) [25, с. 114-123; 26, с. 385-399].

Після 1931 р. дослідження національних меншин України практично припинилися. Це пов'язано із згортанням політики коренізації і розгортанням боротьби з «буржуазним націоналізмом».

Наступний період формально можна почати з 1944 р., коли Бессарабія перейшла під юрисдикцію СРСР. З того часу в Україні змінилися суспільно-політичні й ідеологічні умови розвитку етнології. Але фактично цей період починається з 1953 р., оскільки цього року вийшло перше післявоєнне дослідження в області етнології, що стосується досліджуваної проблематики. Йдеться про невелику замітку відомого московського вченого Геннадія Євгенійовича Маркова «Матеріали з етнографії гагаузів» [27, с. 55-67].

Характеризуючи даний етап в історії вивчення болгар і гагаузів Південно-Західної України в цілому, слід зазначити, що в цей час були досягнуті значні успіхи у вивченні окремих сторін традиційної культури і їхньої еволюції у цих етнічних груп. Це торкається, перш за все, таких традиційних для радянської етнографії тем, як будівництво і житло, народний костюм, система харчування, сімейна і календарна обрядовість, сімейні стосунки, міжетнічні зв'язки. Лише Л. В. Маркова для болгар, у меншій мірі деякі інші автори поставили проблему загальних особливостей еволюції традиційної культури болгар і гагаузів та чинників, що їх зумовлюють.

Нарешті слід погодитися з тезою, висловленою А. В. Шабашовим щодо етнологічної болгаристики, про те, що «до середини 1980-х років вони [етнографічні дослідження болгар. – Г. Ч.] проводилися в наукових центрах Москви (набагато менше Києва, Ленінграда і Кишинєва), відображаючи загальну тенденцію розвитку етнографії в СРСР в післявоєнні роки. Основною організаційною особливістю радянської етнографії було обмеження її рамками, перш за все, академічних наукових центрів. Тому не випадково, що вивчення етнографії болгар Південної Бессарабії в другій половині ХХ ст. концентрувалося, перш за все, в межах Інституту етнографії ім. М. М. Міклухо-Маклая АН СРСР. При цьому в Одесі і, зокрема, в Одеському університеті в позначений період не мали подальшого розвитку не тільки дослідження в області етнографії болгар, але і етнографія в цілому» [8, с. 38].

Таке положення давало певні переваги, оскільки дослідники працювали у великих професійних колективах, завдяки чому мали широкий кругозір і

могли легко звир'яти свою роботу з успіхами і недоліками колеґ, що працювали в суміжній тематиці, але і недоліки, які полягали, перш за все, у відомій відірваності від «поля» і гіпертрофованості кабінетної роботи.

Достатньо вичерпна характеристика сучасного етапу у вивченні болгар регіону представлена у фундаментальному дослідженні А. В. Шабашова [8, с. 39-54], гагаузів – у статті В. М. Бошкова [9, с. 59-66]. З іншого боку, наявні тенденції знаходяться в динаміці і можуть бути оцінені тільки через деякий час. Це знімає необхідність детально зупинятися на розгляді сучасного етапу детально.

Останніми роками також побачила світ велика кількість досліджень, що розглядають проблеми

самоідентифікації, розвитку, правового статусу, місця в політичній системі України в цілому національних меншин нашої країни. Ці дослідження стали великою підмогою в розгляді проблем етнополітичного розвитку і болгар та гагаузів Південного Заходу України [28-36].

Значне підвищення інтересу до етнополітичної проблематики в контексті будівництва незалежної української держави і формування її регіональної етнополітики разом із розширенням традиційних етнологічних досліджень, і появою спроб створення узагальнюючих робіт, на наш погляд, визначає особливості вивчення національних меншин Південно-Західної України на сучасному етапі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грек И. Болгары Молдовы и Украины: вторая половина XVIII в. – 1995 г. (Библиографический указатель литературы) / И. Грек. – Кишинев : «SŞB», 2003. – 664 с.
2. Губогло М. Н. Библиография / М. Н. Губогло, Е. Н. Квилинкова // Гагаузы в мире и мир гагаузов. (К 100-летию профессора М. П. Губоглу). – Т. 1. Гагаузы в мире. – Комрат – Кишинев : [Б. и.], 2011. – С. 611–748.
3. Капачына Е. В. Этнографическое изучение болгарского населения южных губерний Российской империи XIX – начала XX в. / Е. В. Капачына // Проблемы языка, истории и культуры болгарской диаспоры в Молдове и на Украине. – Кишинев : «Штиинца», 1993. – С. 169–186.
4. Червенков Н. Н. Изучение истории болгар Молдовы и Украины / Н. Н. Червенков // Страницы истории и этнографии болгар Молдовы и Украины. – Кишинев : «Штиинца», 1995. – С. 5–32.
5. Станко В. Н. Этнографическое изучение болгар Южной Украины в Одесском университете : Методика и направление исследований / В. Н. Станко, А. В. Шабашов // Записки историчного факультету. – 1996. – Вип. 3. – С. 79–86.
6. Станко В. Н. Этнографическое изучение болгар в Българии от Южна Украина в Одесском университете: методика и направление на исследования / В. Н. Станко, А. В. Шабашов // Българска етнология. – 1996. – Кн. 2. – С. 99–102.
7. Станко В. Н. Этнологическая болгаристика в Одесском университете / В. Н. Станко, А. В. Шабашов // Украина і Болгарія : віхи історичної дружби (матеріали міжнародної конференції, присвяченої 120-річчю визволення Болгарії від османського іґа). – Одеса, 1999. – С. 15–27.
8. Шабашов А. В. Етнологічна болгаристика в Одеському (Новоросійському) університеті: уроки і перспективи / А. В. Шабашов // Записки історичного факультету. – 2005. – Вип. 16. – С. 35–54.
9. Бошков В. М. Гагаузы у наукових дослідженнях учених Одеського (Новоросійського) університету // Записки історичного факультету. – 2005. – Вип. 16. – С. 58–66.
10. Пригарін О. А. Етнічна виразність житла слов'янського населення Південно-Західної України (XIX–XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / О. А. Пригарін. – К., 1998. – 16 с.
11. Агафонова Т. А. Традиційний одяг українців і болгар Південно-Західної України (XIX – перша половина XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / Т. А. Агафонова. – К., 1998. – 17 с.
12. Пригаріна Т. В. Традиційна календарна обрядовість слов'янського населення Південної Бессарабії та її трансформація протягом 20-70-х рр. XX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Т. В. Пригаріна. – Одеса, 1999. – 16 с.
13. Диханов В. Я. Календарна обрядовість болгар та гагаузів Південної України : автореф. дис. ... канд. іст. наук / В. Я. Диханов. – К., 2001. – 16 с.
14. Державин Н. Очерки быта южнорусских болгар. 1. Родинные и свадебные обычаи. 2. Поверья / Н. Державин // Этнографическое обозрение. – 1898. – № 3. – С. 37–62; № 4. – С. 113–125.
15. Державин Н. У болгар в Таврической губернии. Этнографическая заметка / Н. Державин // Этнографическое обозрение. – 1900. – № 4. – С. 52–67.
16. Державин Н. Этнографические условия развития болгарских колоний в Бердянском уезде Таврической губернии / Н. Державин // Известия Санкт-Петербургского славянского благотворительного общества. – 1902. – № 2. – С. 2–7.
17. Державин Н. С. Болгарские колонии Новороссийского края. Херсонская и Таврическая губерния / Н. С. Державин // Известия Таврической ученой архивной комиссии. – 1908. – № 41. – С. 1–237.
18. Державин Н. С. Болгарские колонии в России (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии). Материалы по славянской этнографии / Н. С. Державин // Сборник за народни умотворения и народопис. – 1914. – Кн. 29. – XII, 259 с., ХСVIII с. ил.
19. Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда. (Этнографические очерки и материалы) / В. А. Мошков // Этнографическое обозрение. – 1900. – № 1. – Кн. 44 – С. 1–135; 1901. – № 1. – Кн. 48. – С. 98–160; № 2. – Кн. 49. – С. 1–44; № 4. – Кн. 51. – С. 1–80; 1902. – № 3. – Кн. 54. – С. 1–66; № 4. – Кн. 55. – С. 1–91.
20. Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда. (Этнографические очерки и материалы) / В. А. Мошков. – Кишинев : Ф. Е.-П. «Tipogr. Centrală», 2004. – 550 с.
21. Решетов А. М. В. А. Мошков как ученый (К 150-летию со дня рождения) / А. М. Решетов // Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда. (Этнографические очерки и материалы). – Кишинев : Ф. Е.-П. «Tipogr. Centrală», 2004. – С. 453–459.
22. Курогло С. С. Валентин Александрович Мошков и истоки гагаузоведческой науки / С. С. Курогло // Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда. (Этнографические очерки и материалы). – Кишинев : Ф. Е.-П. «Tipogr. Centrală», 2004. – С. 469–476.
23. Курогло С. С. Ученый-этнограф В. А. Мошков : возвращение в жизнь / С. С. Курогло, Мошков В. А. // Гагаузы Бендерского уезда. (Этнографические очерки и материалы). – Кишинев : Ф. Е.-П. «Tipogr. Centrală», 2004. – С. 477–484.
24. Булгар С. С. К столетию издания этнографических очерков В. А. Мошкова «Гагаузы Бендерского уезда» / С. С. Булгар // Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда. (Этнографические очерки и материалы). – Кишинев : Ф. Е.-П. «Tipogr. Centrală», 2004. – С. 485–490.

25. Шабашов А. В. Сергей Ильич Цветко: судьба и творческий путь этнолога и фольклориста болгарского населения Украины / А. В. Шабашов // Проблемы славяноведения. Сборник научных статей и материалов. – Вып. 1. – Брянск, 2000. – С. 114–123.
26. Шабашов А. В. Владимир Никифорович Станко и развитие этнологии в Одессе / А. В. Шабашов // Лукоморье : археология, этнология, история Северо-Западного Причерноморья. – 2009. – Вып. 3. – С. 385–399.
27. Марков Г. Е. Материалы по этнографии гагаузов / Г. Е. Марков // Краткие сообщения Института этнографии АН СССР. – 1953. – Вып. 19. – С. 55–67.
28. Надолішній П. І. Етнонаціональний фактор адміністративної реформи в Україні : проблеми теорії, методології, практики / П. І. Надолішній; Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 1998. – 262 с.
29. Надолішній П. І. Самоорганізація національних меншин в адміністративній реформі / П. І. Надолішній // Віче. – 1999. – № 5. – С. 70–84.
30. Антонюк О. В. Формування етнополітики в Україні: теоретико-методологічні та концептуальні засади : автореф. дис. ...докт. політ. наук / О. В. Антонюк; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2001. – 29 с.
31. Рябошапко Л. І. Правове становище національних меншин в Україні (1917 – 2000) : автореф. дис. ...докт. юрид. наук / Л. І. Рябошапко. – Харків, 2002. – 29 с.
32. Євтух В. Досвід вирішення етнонаціональних проблем: концептуальні засади і практичні заходи / В. Євтух // Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду. – К. : УНЦПД, 2004.
33. Кривицька О. Конфліктний вимір етнонаціонального розвитку України / О. Кривицька // Політичний менеджмент. – 2005. – № 2 (11). – С. 24–37.
34. Лойко Л. І. Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність / Л. І. Лойко. – К. : Фоліант, 2005. – 634 с.
35. Дуда А. Особливості реалізації регіональної та кадрової політики органами державної влади в регіонах компактного розселення національних меншин / А. Дуда // Регіональна політика України: формування соціогуманітарних пріоритетів розвитку / Український незалежний центр політичних досліджень. За заг. ред. Ю. Тищенко. – К., 2006. – С. 211–230.
36. Кошель О. Державна політика і заходи органів державної влади із забезпечення культурних і гуманітарних потреб національних меншин в Україні / О. Кошель // Регіональна політика України: формування соціогуманітарних пріоритетів розвитку. – К., 2006. – С. 243–254.

Рецензенти: **Котляр Ю. В.**, д.і.н., проф.;
Шабашов А. В., к.і.н., проф.

© Чижов Г. П., 2012

Дата надходження статті до редколегії 12.12.2012 р.

ЧИЖОВ Геннадій Петрович, здобувач кафедри археології і етнології України Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, м. Одеса.